

Пижова М.О.

к.ю.н.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Інститут управління і права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ГІДНИЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Сучасна складна економічна ситуація в якій опинилася не тільки Україна, а увесь світ, звичайно, чинить вплив і на правову систему нашої держави. При цьому, Україна, враховуючи статтю 1 Конституції України прагне створити дійсно соціальну і правову державу.

Водночас, існує багато невирішених проблем. Однією з них є побудова політики, яка спрямована створення умов, які забезпечують гідний життєвий рівень та розвиток людини. Пам'ятаючи, що досягнення гідного рівня життя є соціальним обов'язком держави, ми маємо розуміти, що ж мається на увазі, коли законодавець каже «гідний життєвий рівень» чи «гідне життя».

Виклад основного матеріалу. У преамбулі Конституції України вказано, що Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя...[1] Відразу маємо зазначити, що поняття «соціальної держави» було започатковано в Німеччині в середині XIX століття. Не випадково, що це поняття було введено правознавцем і економістом Лоренцом фон Штейном. Він стверджував, що держава повинна виступати захисником слабких, а соціальна благодійність – належати до її класичних завдань.

Принципи соціальної держави було втілено у міжнародних актах – Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та Європейській соціальній хартії. Зокрема, згідно зі статтею 22 Загальної декларації прав людини

кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення, а також на реалізацію необхідних для підтримки її гідності й вільного розвитку особистості прав у економічній, соціальній і культурній сферах за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Водночас, у тому ж XIX ж В. С. Соловйов вводить таке поняття як «гідне існування». Однак, маємо зауважити, що визначення незовсім точне, оскільки поняття існування і життя не є тотожними. Існування пов'язано з функціонуванням, як біологічного виду, протіканням життєвих процесів в організмі для підтримки його в стані активності. Життя ж, на відміну від існування, є більш ширшим поняттям, яке включає в себе і існування як виду, і усвідомлення себе як особистості, тобто сукупність як фізичних, так духовних і психологічних якостей і рис. Вказані відмінності мають принципове значення в подальшому аналізі.

На думку І. Н. Ніколаєнка право на гідне життя являє собою синтез, результат здійснення соціально-економічних і культурних прав людини [2]. Тим самим він показує першочергову роль держави в здійсненні і реалізації таких прав. В. А. Іваненко ж, в свою чергу, говорить про те, що гідний рівень життя і вільний розвиток людини покликані забезпечити соціальні права людини [3].

Здебільшого «гідне життя» невіддільне прив'язують з матеріальною забезпеченістю і достатком. Наприклад, С. Ліпатова вважає, що під «гідним життям» перш за все, мається на увазі матеріальна забезпеченість на рівні

стандартів розвитку сучасного суспільства. Гідне життя, на думку вченого, «це можливість володіти і користуватися благами сучасної цивілізації, тобто мати належні житлові умови і медичне обслуговування, сучасну побутову техніку, засоби пересування, раціональне і калорійне харчування, можливість користуватися послугами підприємств сфери обслуговування, користуватися культурними цінностями та інше» [4].

Подібні позиції можна віднайти в офіційних конституційних доктринах. Так, з аналізу конституційної Латвійської доктрини можна зазначити, що держава, наскільки це можливо, повинна забезпечити всім людям рівень життя, гідний людини, та можливість брати активну участь у громадському, соціальному та культурному житті держави [5].

Досліджуючи конституційну доктрину Португальської Республіки зазначимо таке: принцип людської гідності також породив розвиток права до гідного мінімального існування, про порушення якого заявив Суд у справах щодо обмеження заробітної плати нижче національного порогу мінімального доходу. Суд надалі розвиватиме право на гідне мінімальне існування у сфері фінансової допомоги з боку держави. У 2002 р рішення про неконституційність норми, яка виключала молодь (18-25 років) із суб'єктів надання соціальної допомоги, призначеної для забезпечення існування одержувачів [6].

Литовська Республіка каже, що умови життя (разом із мінімальними соціально прийнятними потребами), що відповідають гідності людини, згадуються як критерій встановлення нижчої межі для зарплати державним службовцям (та іншим працівникам, робота яких оплачується з державних та муніципальних фондів бюджетів). Не може бути зменшено, навіть коли в державі особливо складна економічна та фінансова ситуація. Те саме стосується і пенсій, встановлених у державі. Іншими словами, людська гідність також може бути критерій встановлення, чи надаються певні права та свободи щодо

людини не порушуються і чи правильно держава виконала свій конституційний обов'язок захищати та захищати людську гідність.

Щодо Естонської Республіки, то можемо зазначити, що розширена свобода рішень Рійгікогу у сфері основних соціальних прав не означає, що законодавець як розробник економічної та соціальної політики може, використовуючи аргумент обмеженості ресурсів, вільно вирішувати, якою мірою і кому соціальні права, встановлені § 28 Конституції, гарантуються. При виборі соціальної політики законодавець зв'язаний конституційними принципами та природою основних прав. Право на отримання державної допомоги у разі потреби є суб'єктивним правом, у разі порушення якого особа має право звернутися до суду, а суди зобов'язані перевірити конституційність закону про надання соціального права. Але суд конституційного контролю повинен уникати ситуації, коли розвиток бюджетної політики значною мірою переходить до рук суду. Ось чому при здійсненні соціальної політики суд не може замінити законодавчу чи виконавчу владу.

У свою чергу Декларація прав людини в статті 25 проголошує право на гідний рівень життя. Людина має право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самого і його сім'ї, а також право на забезпечення в зв'язку з безробіттям, інвалідністю, настанням старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Материнство і дитинство дають право на соціальну турботу і підтримку. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні відчувати соціальний захист [7].

Пункт 1 статті 4 Європейської Соціальної Хартії передбачив, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на справедливую винагороду Сторони Хартії «зобов'язуються визнати право працівників на винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній рівень життя». Цікавим є той факт, що Комітет з соціальних прав, який здійснює Хартії

державами, зазначив, що концепція «гідного рівня життя» є вельми ілюзорною, відносною і змінюється від держави до держави [8].

У п'ятому наглядovому циклі Комітет встановив, що «межа гідності», згідно з яким будь-який заробіток, який є істотно менше середнього національного заробітку, не може вважатися гідним, щоб забезпечити гідний рівень життя в даному суспільстві [9]. Комітет визначив, що мінімальний допустимий заробіток повинен становити 68% від середнього заробітку в даній країні. Якщо сума заробітку є нижче цього відсотка, то Комітет бере до уваги наявність соціальних, сімейних і освітніх пільг, а також податкові заходи для отримують низьку заробітну плату, існуючі в даній державі.

Проаналізувавши вищезазначені положення, ми відстоюємо позицію, що, для повноцінного життя людині потрібен матеріальний достаток, без якого він просто не зможе себе реалізувати. Однак не слід замінювати гідне життя людини високим рівнем його життя. До такого висновку можна прийти, вивчивши Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права, який закріплює, що достатнє харчування, одяг, житло становлять життєвий рівень людини (п. 1 ст. 11), а не гідне життя.

Крім того, необхідно відзначити, що достатній життєвий рівень не завжди є гідним. Так, наприклад, людина має в своєму розпорядженні матеріальний достаток, який нажитий кримінальним шляхом з порушенням правових норм. В такому випадку людина не матиме гідного життєвого рівня, так само як і людина, яка має високий дохід, але ганебне положення щодо моральних правил, які склалися в суспільстві, яка не вихована у врахуванням життєвих ідеалів і цінностей. І, навпаки, людина, що дотримує моральні принципи і законодавство, що розуміє власну гідність, але при цьому не має потенціал забезпечити своє існування, також не має гідного життєвого рівня.

Значить, гідний рівень життя людини передбачає достатній з точки зору стандартів сучасного суспільства матеріальну вели-

чину забезпеченості громадян, досягнутий їм самим, зберігаючи при цьому почуття власної гідності і враховує сформовані в суспільстві правові та моральні норми.

Для того щоб зробити життя гідним, недостатньо мати лише значний життєвий рівень, важливо враховувати і критерій якості життя. Категорія «якість життя» є дуже складною і багатоплановою – це інтегроване поняття, яке включає в себе безліч різнохарактерних і часто що не піддаються кількісній оцінці факторів. Воно містить показники рівня життя, умов праці і відпочинку, соціальну забезпеченість, безпека життєдіяльності, стан природного середовища, наявність вільного часу і можливості його плідного використання, відчуття комфортності, стабільності і впевненості в завтрашньому дні [10].

Ми можемо зробити висновок, що складність, багатогранність, різнобічність категорій «гідний життєвий рівень», «гідне життя» спричинює неоднозначне їх тлумачення та розуміння. Маємо зауважити, в Конституції України конструкція «гідні умови життя» зустрічається лише в преамбулі Конституції. Саме тому на практиці виникла ситуація потреби тлумачення цього поняття, яке міститься в преамбулі Основного Закону. Так, 142 народних депутати подали до Конституційного Суду України конституційне подання щодо офіційного тлумачення положень абзацу 4 преамбули Конституції України у їх системному зв'язку з положеннями частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, частини п'ятої статті 17 Конституції України. Підставою для цього конституційного подання стала практична необхідність у роз'ясненні та офіційній інтерпретації положень абзацу 4 преамбули Конституції України в її зв'язку з іншими положеннями Основного Закону з метою з'ясування, які умови життя людини слід вважати гідними з врахуванням соціальної спрямованості економіки держави, а також, що є показником гідних умов життя в аспекті головного обов'язку держави утверджувати і забезпечувати права та свободи людини і громадянина.

Вбачаємо за доцільне проаналізувати позиції Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо порушеного питання. Так, в абзаці другому пункту 4 рішення КСУ від 08 жовтня 2005 року №8-рп/2005 [11] вказано, що в Україні як соціальній, правовій державі політика спрямовується на створення умов, які забезпечують *достатній життєвий рівень*, вільний і всебічний розвиток людини як найвищої соціальної цінності, її життя і здоров'я, честь і гідність. Утвердження та дотримання закріплених у нормативно-правових актах соціальних стандартів є конституційним обов'язком держави. Діяльність її правотворчих і правозастосовчих органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму, верховенства і прямої дії норм Конституції України а повноваженням встановлених Основним Законом України межах і відповідно до законів.

У абзаці третьому підпункту 4.1 пункту 4 рішення КСУ від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005 [12] говориться, що згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і *достатній життєвий рівень* (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян.

А вже в абзаці четвертому пункту 4 рішення КСУ від 07 листопада 2018 року № 9-р/2018 [13] Конституційний Суд України вважає, що зміни законодавства у соціальній сфері, складна фінансово-економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина. Обов'язковою складовою людської гідності є доступ

людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй *достатній і гідний життєвий рівень*. Верховна Рада України, формуючи соціальну політику держави, повинна гарантувати ефективну реалізацію права на повагу до людської гідності, зокрема, шляхом забезпечення пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги для осіб, які потребують соціального захисту.

Окремо заслуговує уваги позиція КСУ, яка була викладена в абзацах 6, 7 підпункту 2.3 пункту 2 рішення КСУ від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 [14], де Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68).

Конституційний Суд України зазначає, що положення статей 3, 21, 46, 48, 68 Основного Закону України корелюють із міжнародними та європейськими стандартами щодо «гідного людського життя», «мінімальних вимог існування в умовах, гідних людини», прав людини «не зазнавати голоду» та на «захист від бідності», якими має керуватися соціальна держава.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши позиції КСУ, ми можемо зробити висновок, що все ж таки у більшості випадків використовує категорію «достатній життєвий рівень», коли говориться про соціальне забезпечення громадян, проте, на наш погляд, гідні умови

життя людини, про які йдеться в преамбулі Конституції України не є тотожним поняттям.

Ми бачимо, що питання гідного рівня життя людини турбує не тільки Конституційний Суд України, воно розглядається і в міжнародних документах різного рівня. Ми вважаємо, що ядром цієї категорії є гарантія реалізації права громадян на справедливу оплату праці (справедливу винагороду), оскільки вона представляє собою одну з основних економічних

цілей людської діяльності. Ми переконані, саме такий підхід слід використовувати при дослідженні «гідного життєвого рівня», «гідних умов життя». І се ж таки вбачаємо необхідність говорити саме про «гідний рівень життя», а не про достатній. Достатні умови логічніше використовувати у контексті «існування», коли ми ведемо мову про «життя», то вкрай важливо говорити і відстоювати «гідний рівень життя».

Анотація

У статті аналізуються категорії «гідний життєвий рівень людини», «гідне життя», «достатній рівень життя» в аспекті трудового права. Розглядається принцип справедливої держави. Порівнюються поняття «гідне існування» і «гідне життя». Висвітлюються позиції щодо порушених питань, які містяться у офіційних конституційних доктринах.

Відстоюється позиція, що для повноцінного життя людині потрібен матеріальний достаток, без якого він просто не зможе себе реалізувати. Однак не слід замінювати гідне життя людини високим рівнем його життя. Відзначається, що достатній життєвий рівень не завжди є гідним. Наводиться наприклад, людина має в своєму розпорядженні матеріальний достаток, який нажитий кримінальним шляхом з порушенням правових норм. В такому випадку людина не матиме гідного життєвого рівня, так само як і людина, яка має високий дохід, але ганебне положення щодо моральних правил, які склалися в суспільстві, яка не вихована у врахуванням життєвих ідеалів і цінностей. І, навпаки, людина, що дотримує моральні принципи і законодавство, що розуміє власну гідність, але при цьому не має потенціал забезпечити своє існування, також не має гідного життєвого рівня.

Проаналізовані позиції Конституційного Суду України щодо порушеного питання. Зроблено висновок, що у більшості випадків використовується категорія «достатній життєвий рівень», коли говориться про соціальне забезпечення громадян, проте, на наш погляд, гідні умови життя людини, про які йдеться в преамбулі Конституції України не є тотожним поняттям.

Питання гідного рівня життя людини турбує не тільки Конституційний Суд України, воно розглядається і в міжнародних документах різного рівня. Зазначено, що ядром цієї категорії є гарантія реалізації права громадян на справедливу оплату праці (справедливу винагороду), оскільки вона представляє собою одну з основних економічних цілей людської діяльності. Такий підхід слід використовувати при дослідженні «гідного життєвого рівня», «гідних умов життя». Достатні умови логічніше використовувати у контексті «існування», коли ми ведемо мову про «життя», то вкрай важливо говорити і відстоювати «гідний рівень життя».

Ключові слова: гідний рівень життя, справедлива оплата праці, достатній рівень життя, існування, гідне життя, праця.

Pyzhova M.O. Decent human standard of living in the aspect of labor law

Summary

The article analyzes the categories “decent standard of living”, “decent life”, “sufficient standard of living” in terms of labor law. The principle of a just state is considered. The concepts of “decent existence” and “decent life” are compared. Positions on the issues raised in the official constitutional doctrines are highlighted.

The position is defended that for a full life a person needs material prosperity, without which he simply will not be able to realize himself. However, a decent human life should not be replaced by a

high standard of living. It is noted that a sufficient standard of living is not always decent. It is given, for example, that a person has material wealth, which is gained by criminal means in violation of legal norms. In this case, a person will not have a decent standard of living, as well as a person who has a high income, but a shameful position on the moral rules that have developed in society, which is not brought up with life ideals and values. Conversely, a person who adheres to moral principles and legislation, who understands his own dignity, but does not have the potential to ensure his existence, also does not have a decent standard of living.

The positions of the Constitutional Court of Ukraine on the raised issue are analyzed. It is concluded that in most cases the category “sufficient standard of living” is used when talking about social security of citizens, but, in our opinion, decent living conditions, which are referred to in the preamble of the Constitution of Ukraine is not the same concept.

The issue of a decent standard of living is concerned not only with the Constitutional Court of Ukraine, it is also considered in international documents of various levels. It is noted that the core of this category is the guarantee of realization of the right of citizens to fair remuneration (fair remuneration), as it is one of the main economic goals of human activity. This approach should be used in the study of “decent living standards”, “decent living conditions”. It is more logical to use sufficient conditions in the context of “existence”, when we are talking about “life”, it is extremely important to speak and defend a “decent standard of living”.

Key words: decent standard of living, fair wages, sufficient standard of living, existence, decent life, work.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
2. Николенко И.Н. Социально-правовое государство и право человека на достойное существование : дисс. ... к. ю.н. М., 2008.
3. Иваненко, В.А., Иваненко В.С. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционно-правовые аспекты. СПб., 2003. 404 с.
4. Липатова С. Конституционное право человека на достойную жизнь и достойное её завершение. Право и жизнь. Независимый правовой журнал М., 2006. № 99. С. 70.
5. Вісник Конституційного Суду України № 4/2014/ URL: file:///C:/Users/admin/Desktop/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F/Vksu_2014_4_36.pdf.
6. Вісник Конституційного Суду України № 3/2017. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnik_3-2017.pdf.
7. Загальна декларація прав людини від 10 рудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
8. Conclusions II of the Committee of Independent Experts. С. 16.
9. Conclusions V of the Committee of Independent Experts. С. 25–26.
10. Родионова О.В. Размышления о юридической природе права на достойное существование. Вестник Российского Союза юристов. 2003. № 9. С. 30–32.
11. Рішення Конституційного Суду України від 08 жовтня 2005 року № 8-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.
12. Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text>.
13. Рішення Конституційного Суду України від 07 листопада 2018 року № 9-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18>.
14. Рішення КСУ від 22 травня 2018 року № 5-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>.